

Sukupuoli sosiobiologisena konstruktiona

Osmo Tammisalo

Simon Baron-Cohen: The Essential Difference – Men, women and the extreme male brain. 2003. Allen Lane. Penguin. 263 s.

Itkisin pettymyksestä, jos joku kirjan luettuaan pääättelee, että *kaikilla* miehillä on naisia huonommat empatiataidot tai että *kaikilla* naisilla on huonommat systematisointitaidot. Näin sanoo uudesta kirjastaan Cambridgen yliopiston autismiin erikoistunut professori Simon Baron-Cohen. Hänen pääteesinä on siis seuraava: miehet ovat *keskimäärin* naisia parempia systematisoimaan asioita, kun taas naiset ovat *keskimäärin* miehiä parempia empatisoijia.

Empatiakykyä tarvitaan silloin, kun yritetään saada tolkkua toisen yksilön käyttäytymisestä ja tunteista. Siinä sääntöihin nojaaminen tai niiden etsiminen ei ole tarpeeksi nopeaa ja luotettavaa. Systematisointia taasen tarvitaan, kun pyritään selvytyteen kaikesta muusta kuin mielistä ja käyttäytymisestä - vaikkapa taivaankappaleista, pörssikursseista, lintujen muutosta tai urheilutuloksista.

Baron-Cohen kertoo lykänneensä *The Essential Difference* -kirjan viimeistelemistä vuosilla, koska hän epäili, että psykologisista sukupuolieroista keskusteleminen ei vielä 1990-luvulla olisi onnistunut maltillisesti. Totta kai aihe on edelleen poliittisesti arkaluontoinen. Baron-Cohenkin korostaa toistuvasti, että kyse on vain keskimääräisistä eroista, ja että sukupuolierojen etsiminen ei ole sama asia kuin stereotyypittely. Erojen etsiminen auttaa meitä selvittämään, miten sosiaaliset ja biologiset tekijät toimivat naisissa ja miehissä, mutta se ei vielä kerro mitään yksilöistä.

Stereotyypittely sitä vastoin tuomitsee yksilöt ryhmän oletettujen ominaisuuksien mukaan, ja tämä tietysti herättää syystä närkästystä. Seksismi sekä ikään tai yhteiskuntaluokkaan perustuva syrjintä kutistaa yksilön keskiarvoksi (joka usein ei pidä edes paikkansa). Tiede kuitenkin tunnistaa tai ainakin sen tulisi tunnistaa, että monet yksilöt ovat ryhmänsä keskiarvojen ulkopuolella. Jos kirjalla on jokin viesti, se on Baron-Cohenin mukaan seksististen olettamusten purkaminen ja vääräksi osoittaminen. Hän ei näe syytä syrjiä myöskään miehiä, kuten jot-

kut aiheesta kirjoittaneet ovat tehneet. Samoin hän ymmärtää huumorin vaikkapa erään keskusteluohjelman juontajan kommentissa: ”Naiset ovat Venuksesta, miehet ovat tyhmiä”. Baron-Cohenin mielestä sukupuolierot voivat olla huumorinlähteenä, mutta että samalla olisi tärkeää, että vanhoja syrjinnän muotoja ei toistettaisi uudessa asussa.

Mätämunan muistelmat?

The Essential Difference sai minut hetkeksi alakulon valtaan. Ei siksi, että olisin jotenkin järkyttynyt tai huolissani eroista kertovasta todistusaineistosta. Olin ollut tietoinen kirjassa mainituista tutkimuksista, jotka tukevat väitteitä sukupuolten välisistä eroista sekä biologisten tekijöiden roolista näissä eroissa. Tiesin myös sen, että niiltä osin kuin asiaa on testattu muissa kulttuureissa, samoja eroja on löydetty sieltäkin. Kyse oli siitä, että olin omahyväisesti kuvitellut olevani empaattisempi kuin miehet yleisesti ottaen ovat.

Kirjan esimerkkitapausten myötä tajusin ensinnäkin, että minäkin olen systematisoinut lähes kaikkea; muistan lapsuudesta mm. perheen ensimmäisten autojen rekisterinumeroita. Muistin myös lukuisia esimerkkejä epäempaattisuudestani koulutovereita kohtaan. Samoin keskustelutyylini nyt aikuisena on joskus kuin suoraan kirjan miesesimerkeistä: kerron tarinoita ja vitsejä, esitelmöin ja saarnaan, dominoin tai vain täytän hiljaisuutta, mutta en juuri kommunikoi. En ole sensitiivinen kuulijoita kohtaan, sille mitä he tuntevat ja ajattelevat. Haluavatko he kenties sanoa jotain?

Mieleni ryhtyi kuitenkin puolustautumaan. Maailmankuvani ja ihmisiin soveltamani selitysmallit eivät voi olla täysin mekanistisia! Pidän lapsista, olen jopa vetänyt jumppakerhoja, enkä muista sieltä kuin iloisia kasvoja. Olen haltioituneen kiinnostunut apinoista (kädellisten käyttäytymistutkimuksen pioneirit olivat muuten lähes kaikki naisia) ja liikutun suuresti serkkujemme edesottamuksista. Ja vaikka olisinkin suhteessa parempi systematisoija kuin empaattisempi, minullakin on hyviä ystäviä. (Joille

en kyllä koskaan soita, ja joiden kanssa keskityn miehille tyypillisesti vain aktiviteetteihin, en koskaan yhdessäoloon.) Ryhdyin siis systematisoimaan sitä, kuinka empaattinen olen!

Ratkaisu kirjan herättämään mielialaan löytyi lopulta äärimmäisellä systemaattisuudella. Kirjan lopussa on testejä, jotka on suunniteltu yksilön empaattisuus- ja systemaattisuusasteen selvittämiseen. Testien perusteella olen sittenkin aivan tyypillinen, ehkä jopa aavistuksen keskiarvomiestä empaattisempi. Ainakin aivoni ovat hyvin kaukana miesten aivojen ääripäästä, jollaiseksi Baron-Cohen nimittää autismia ja lievempää Aspergerin syndroomaa.

Kirjan viimeinen luku on omistettu sille mahdollisuudelle, että yhtä paljon kuin on olemassa mielisokeita systematisoijia (äärimmäiset "miesaiivot"?), saman verran löytyisi systeemisokeita hyperempaattikkoja (äärimmäiset "naisaiivot"?). Heitä on kuitenkin vaikeampi tunnistaa, sillä heille on enemmän lokeroita tarjolla vaikkapa työmarkkinoilla. Yliempaattisuus ei taida aiheuttaa yksilön – saati yhteiskunnan – toimimiselle kovinkaan suuria ongelmia.

Erilaiset lisääntymisedut ja työnjako synnyttivät erilaiset aivot

Kirja aloittaa turvalliselta maaperältä eli tieteellisesti todennetuista sukupuolieroista. Luvusta seitsemän lähtien käydään sen kimppeeseen, mikä aiheuttaa nämä erot: "Useimmat ihmiset olettavat, että tällaiset sukupuolierot johtuvat kulttuuristen ja biologisten tekijöiden sekoituksesta. On tietysti olemassa äärimmäisiä väitteitä, joiden mukaan sukupuolierot voitaisiin johtaa vain toiseen näistä tekijöistä."

Baron-Cohenin mukaan olisi poliittisesti hyvin houkuttelevaa uskoa, että juuri kulttuurinen teoria olisi tosi. Jos kulttuuriset tekijät (kuten työpaikkojen seksismi, kasvatusyyli, media tai leluteollisuus) saisivat tytöt ja pojat kehittymään eri suuntiin, se tarkoittaisi vähintäänkin sitä, että halutessamme voisimme yrittää eliminoida näitä eroja uusien sosiaalisten ja koulutusellisten ohjelmien avulla. Mutta miten vakuuttava kulttuurinen/sosiaalinen teoria on?

Ensinnäkin, kirjan mukaan ainakaan vanhempien kasvatusmenetelmiä ei kannata syyttää (ks. myös Harris 2000 ja Pinker 2002). Tiedetään kuitenkin, että monet vanhemmat kohtelevat eri tavoin tyttö- ja poikalapsiansa. On mahdollista, että tällä on jokin vaikutus

esimerkiksi sukupuolten erilaisiin empatiakykyihin. Mutta aivan yhtä hyvin vanhempien erilainen suhtautuminen voisi olla seurausta lapsissa jo näkyvistä eroista (jotka ilmenevät jo päivän vanhoissa vauvoissa).

Lisäksi vanhempien tekemä sukupuolinen tyypittely on Baron-Cohenin mukaan harvinaisempaa kuin yleisesti luullaan. Ja silloin kun tyypittelyä tapahtuu, se menee usein juuri päinvastaiseen suuntaan: poikia kannustetaan olemaan empaattisempia. Samoin jos on totta, että äiti käyttää emotionaalisia ilmauksia enemmän tyttärensä kuin poikansa kanssa, kyse voi olla siitä, että äidit aistivat sen, mitä lapsi on kyvykäs ymmärtämään.

Myös sukupuolirooleihin ja -odotuksiin perustuvat selitykset törmäävät moniin ongelmiin. Näistä suurimpia lienee se, että roolimalitelitykset eivät pysty kertomaan sitä, miksi samat piirteet löytyvät hyvinkin erilaisista kulttuureista. Ja jotta teoria sosiaalisesti "uusinnetuista" sukupuolirooleista lopulta toimisi ja olisi uskottava, sen tulisi osoittaa, että miehet ja naiset eivät ole evoluutioympäristössämme saaneet lisääntymisetua erilaisista kyvyistään.

Puhtaasti kulttuuriset selitykset siis ontuvat, mutta miten on biologian ja evoluution laita? Biologisten tekijöiden roolin selvittäminen aloitetaan kirjassa lajien välisestä vertailusta. Esimerkiksi paviaanipoikaset ovat yleisesti ottaen huonoja matkimaan emojaan, mutta silti naaraspoikaset ovat koiraspuolisia kiinnostuneempia ja pitävät paremman huolen vastasyntyneistä lajiveroistaan. Lajivertailua olisi voinut olla enemmänkin, vaikka onkin ilmeistä, että selviä empatian esiasteita löytyy vain "kehittyneimmiltä" nisäkkäiltä, lähinnä kädellisiltä. Oikeastaan koko kirja ja tämä arviokin olisi pitänyt aloittaa käyttämällä Darwinin ja Westermarckin menetelmää lajien välisestä vertailusta. Eläinten ja ihmisten vertailulla saadaan selville ihmislajin erityispiirteet: on ihmeellistä, että sukupuolet ovat meillä niin samanlaisia eikä niin erilaisia! Myötäsyntyiset psykologiset erot eivät olisi kiistanaiheena, mikäli erot olisivat silmiinpistävämpiä.

Seuraavaksi Baron-Cohen käy läpi hormonaalisia tekijöitä. Mitä enemmän esimerkiksi lapsivesinäytteessä oli mieshormoni testosteronea, sitä vähemmän lapsi oli 1–2-vuotiaana kiinnostunut katsekontaktista äidin kanssa. Tämän puolestaan arvellaan olevan yhteydessä empatiataitoihin. Viimeiseksi käsitellään aivoja ja geenejä. Esimerkiksi kielellisillä kyvyillä on merkittävä rooli empatiakyvyissä. Vasen

aivopuolisko on kielen kannalta tärkeämpi, ja se kehittyikin naisilla miehiä nopeammin (vaikka kielen osalta naiset kuitenkin päätyvät käyttämään miehiä enemmän molempia aivopuoliskojaan). Kaksostutkimukset puolestaan ovat osoittaneet, että erot yksilöiden välisissä empatiakyvyissä perustuvat suurelta osin geeneihin.

Hormoneihin ja geeneihin liittyvät selitykset kaipaavat vielä evoluutioon ja luonnonvalintaan perustuvat selitykset, joita käsitellään luvussa yhdeksän. Tämäkin aihe olisi voitu käydä läpi perusteellisemmin, mutta lyhyestäkin katsauksesta käy ilmi, kuinka erikoistumisesta koituvat lisääntymisedut voivat synnyttää sukupuolten välille erilaisia taipumuksia. Perheen sisällä, aivan kuten muissakin työyksiköissä, menestys on oletettavimmin perustunut työnjakoon ja yksilöiden erilaisiin taitoihin.

Nature via nurture

Kirjan mielenkiintoa ei hetkeäkään vähennä se, että se pakostakin jättää jäljelle lukuisia avoimia kysymyksiä: miksi empatia ja systematisointi niin usein tuntuvat sulkevan toisensa pois? Onko yliempaattisissa miehissä jotain muuta erityistä? Tai ylisystematisoivissa naisissa? Entä miten ominaisuudet vaihtelevat tilanteesta toiseen? Miten esimerkiksi kuukautiskierto vaikuttaa? Ovatko piirteet jotenkin yhteydessä vaikkapa sovinnaisuuteen tai huumorintajuun?

Systematisoinnin ja empatian taustalla olevia geenejä ei myöskään ole vielä löydetty. Mikäli sellaisia joskus tullaan löytämään, ne tietenkään eivät sulje pois kulttuurin ja ympäristön roolia [1]. Minkä tahansa myötäsyttyisen mielenrakenteen tai vaistomaisen käyttäytymisen takana olevat geneettiset ja hormonaaliset järjestelmät vaativat aina myös ympäristön panoksen – vaikkapa riittävän määrän herkkä-tunteista hoivaa, jotta empatiakyvyt kehittyvät normaalisti. Mutta geenien ja hormonien tunteminen auttaa meitä ymmärtämään, miksi sopivista ympäristötekijöistä huolimatta jotkut ovat parempia empatisoijia ja jotkut systematisoijia.

VIITTEET

[1] Tämä on viesti myös Matt Ridley'n kirjassa *Nature via Nurture* (2003), jonka nostaisin tämän kirjan kanssa vuoden 2003 parhaiksi populaareiksi tiedekirjoiksi.

KIRJALLISUUS

Harris, Judith (2000): *Kasvatuksen myytti*. Arthouse. Helsinki. 548 s.
Pinker, Steven (2002): *The Blank Slate*. Viking Penguin. New York. 509 s.
Ridley, Matt (2003): *Nature via Nurture*. Fourth Estate. Lontoo. 328 s.

Kirjoittaja on elintarviketieteiden maisteri, Darwin-seuran puheenjohtaja ja luonnontieteisiin keskittynyt vapaa toimittaja.